

Napsali Otokar Fischer a Pavel Eisner

(E*forum, 30. 08. 2017)

K dějinným momentům, v nichž se potřeba nově vytyčit úkoly české germanistiky palčivě potkávala s nesnázemi legitimity oboru vůči české, resp. československé veřejnosti, patřila nepochybně období po roce 1918 a po roce 1945. Tato data sice vyznačují zvraty v mnohém nesrovnatelné, přesto lze vidět paralely v revolučním nadšení, představě nového začátku dějin, nového (sebe-)určení společnosti včetně kruhů intelektuálních – i v široce sdílené averzi vůči Němcům, německé a německojazyčné kultuře. Svě představy o situaci a úlohách české germanistiky zformulovaly i dvě klíčové postavy české literatury, literární vědy a překladu, Otokar Fischer (1883–1938) a Pavel Eisner (1889–1958). Oba se přitom bez podbízivosti nebo propagačního tónu vyslovili pro konstruktivní postoj k německé kultuře. Oba praktikovali vědu nikoli „kabinetní“, nýbrž propojenou s veřejným životem, oba popsali změnu poměrů, do níž germanistika měla vstupovat – a oba byli schopni vyslovit myšlenky pro většinové mínění provokativní.

Fischer působil již od roku 1909 v germánském semináři české univerzity v Praze, v květnu 1919 byl jmenován mimořádným profesorem. Univerzitní přednášku v zimním semestru 1919-20, kterou dokumentuje sešit „(Německá literatura) Dramaturgické problémy“ (fond O. Fischer v Literárním archivu PNP), uvedl úvahou o výhledech české germanistiky. Byla adresována specifickému publiku (studentům), bere však v potaz roli oboru v celospolečenském měřítku a mj. vyslovuje naději na reflexi kultury bez nacionálních šovinismů, a na novou evropskou úlohu německé kultury zbavenou imperiálního náboje. Že tato naděje byla tragicky zklamána (i pro samotného Fischera: zemřel na infarkt v den anšlusu Rakouska), nebylo jistě jen vinou skutečnosti, že humanistické tradici německé kultury nevěnovali potřebnou pozornost zahraniční germanisté ani Němci samotní.

Pavel Eisner byl v roce 1939 z rasových důvodů penzionován a během nacistické okupace se skrýval před represí. Pod jmény kolegů a pseudonymy sice některé jeho práce vyšly, nicméně konec války pro něj znamenal vykročení ke svobodě (v posledních měsících se skrýval na infekčním oddělení nemocnice Na Bulovce) i k novým pracovním plánům. Jeho stať K nové české germanistice vyšla koncem léta 1946 v sešitu 17/18 revue Kritický měsíčník redigované Václavem Černým. Česká germanistice přisuzovala jedinečnou zodpovědnost porozumivé i kritické pozorovatelky a interpretky německé kultury. Pozoruhodný je Eisnerův až moralistní tón, podřízení germanistiky zájmům národně politickým – a neméně jeho apel na zpracování německé literatury v českých zemích, včetně literatury ideologicky problematické. Zdá se, že retrospektivní pohled na podle něj již „dovršené“ dějiny této

literární oblasti považoval mj. za vhodnou přípravu pro vnímání souvislostí a problémů, které měla nová germanistika sledovat v soudobé německé kultuře. Naopak pro Otokara Fischera (ač již roku 1914 v článku Neznámá Praha kritizoval nezáměr o německou literaturu v Čechách) by příliš výrazné zaměření na toto pole snad znamenalo nežádoucí regionalizaci germanistiky, ať ve smyslu narcistní zahleděnosti do „našich“ souvislostí nebo zabřednutí do národnostních sporů.

Odpovědi obou aktérů na otázku „Co bude s českou germanistikou?“ nakonec překračují obvyklý rámeček česko-německých vztahů a ukazují, že obor chápali v těchto okamžicích mj. jako zprostředkovatele myšlení o českých kulturních dějinách a úloze české vědy ve světě. To je zvláště důležité poznání vzhledem ke stále přetrvávající „péči“ části dnešních českých politiků o negativní obraz Německa dějin německé kultury v českých zemích – i k činnosti české germanistiky, která jen v některých aspektech mohla splnit Eisnerovo přání.

Štěpán Zbytovský

Otokar Fischer: „(Německá literatura) Dramaturgické problémy“ (1919)

[...] Jisto je, že význam němčiny jakožto jazyka dorozumivacího, obchodního, oficiálního sklesne – již sklesl ostatně; po „samospasitelné“ je veta a také výlučné takřka postavení německého světa vědeckého, jenž u nás byl jednostranně přeceňován, náleží minulosti. Ale já přece troufám si tvrditi: i naše germanistika má právě teď velké úkoly, ba větší nežli před válkou. Už nebudou v popředí stát spory o čechisch nebo böhmisch, už nebude hlavním problémem německé literární historie pro nás t. zv. rakouská nebo dokonce českoněmecká literatura, už nebudeme nadšeně zaznamenávat, že některý německý básník či básnílek laskavě si všiml nějaké naší postavy historické: význam naší germanistiky bude dvojitý. Jeden souvisí s tím, co lze zváti kulturní politikou, neboť nemůže být lhostejné, jaké kulturní hodnoty vznikají a po staletí se připravovaly těsně za hranicemi státu, nebude možné docela se osvobodit od vlivů geograficky nejbližších a právě ten, kdo bude dobře obeznámen s německou kulturou, bude moci stát nejděleji na stráži, aby náš duševní a jazykový život nebyl porušován ať germanismy ať operetami anebo běžnými fraškami, které posud až příliš udávají tón průměrnému vkusu našeho obecnstva. Ale jakýkoli šovinismus bude, doufám, ve věcech kultury rovněž pokládán za cosi překonaného, my dnes hrději a samozřejmě než kdy před tím můžeme se zabývat těmi hodnotami našich sousedů, které jsou povzneseny nad zájmy dne, a tím se dostávám k druhému úkolu české germanistiky, která bude pozorně sledovati, co jest a bylo nebo bude velkého u Němců, ať se to připíná k tradici klassickohumanitní anebo romantickónárodnostní, ať se to týká hodnot a myšlenek i slohů nově vznikajících a posud tajemně dřímajících v budoucnosti. Neboť to si germanista musí přiznati. S koncem německého imperialismu nedohrála své úlohy duševní říše Kantova, Goethova, Beethovenova. Naopak. Snad bylo třeba porážky, aby se německý duch

zamyslel nad svým novým posláním. Nebylo pro německou kulturu a tím pro vývoj Evropy osudovější události nad vítězství Pruska r. 1871. Cítili to již tehdy nejlepší mezi intelektuály německými. Horečka t. zv. Gründerjahre [let zakladatelských], Bismarckem a pak Vilémem II. rozdmychaný nacionalismus jdoucí až za meze velikášství, velký styl Berlína a koketní požívačnost lehkovážné Vídně, nadšení pro loďstvo, pro kolonie, pro Kruppa, to vše podporovalo onu duševní pohromu, která nečasovým myslitelem byla hned po vzniku německého císařství odhadnuta jakožto Bildungsphilisterium [vzdělané šosáctví], to vše odvádělo národ, jenž sám si říkal Volk der Dichter und Denker [národ básníků a myslitelů], od jeho vlastní evropské a světové misse. Nuž, dnes to není tajemstvím už: Mnozí a nejlepší, nejsamostatnější duchové v Německu i v něm. Rakousku vyslovovali od počátku světové války, od vpádu do Belgie už i své přesvědčení: Německo musí být poraženo, aby byla spasena německá kultura. Stalo se. A dnes, kdy pokořené Německo prožívá hospodářskou i společenskou tragedii, není pochyb, že jemu nové nebezpečí Bildungsphilisteria nehrozí, ale že v něm vzniká nový, jakýsi duševní svět, který snad pro umění bude docela nedozírných následků. A je to německý moderní myslitel [míněn je patrně Rudolf Pannwitz], který vidí přímo spásu německé kultury v tom, bude-li jeho národu už vždy vyražen z ruky meč imperia a bude-li mu vykázána úloha býti jakýmsi kulturním duchem a fermentem mezi ostatními národy Evropy.

[...]

O jedné úloze germanistiky zmínil jsem se jen běžně: To je její význam pro naše domácí literární dějiny. A zvláště historie českého dramatu je prostě neodmyslitelná [sic] bez historie dramatu německého, zvl. co se týče počátků našeho divadla. To si musíme všimati docela bez sentimentálnosti, že české divadlo v Praze vznikalo jako nějaká filiálka německého, že bylo naprosto ovládáno technikou i charakteristikou, intrikami i psychologíí tehdejších běžných a ne právě vznešených vzorů německých a že také tehdy, kdy už naše drama vyjadřovalo opravdu domácí kmenovou svéráznost, bylo ještě ve vleku stylů a mód německých.

Pavel Eisner: *K nové české germanistice* (1946)

Germanistika na obou českých universitách nebyla po jejich vzkříšení obnovena v rozsahu předválečném. Stalo se tak úmyslně, na znamení protestu, a dobře se stalo. To mlčení české vědy se slušelo i jako tryzna za čtyři reprezentativní české germanisty, jež Třetí říše, každého na jiný způsob, připravila o život. Jaký symbol, ta smrt Fischerova, Sahánkova, Krausova, Jirátova!

Mlčení české germanistiky může však být jen přechodné. Kde přestala, tam už nenaváže, na takový způsob už nikdy. Ale zahájí znova, o tom není pochyby. Jakými směry se bude brát, o tom budiž několik dohadů.

Podle klasické definice je germanistika vědou o německém duchu. To už o sobě znamená, že je vědou „politickou“. Pro nás jí bude ve významu umocněném. Na jakýkoli slovesný výtvar německý bude se český germanista dívat nejen jako historik, nejen jako estetik, nýbrž i jako politik. I lyrická báseň mu bude objektem ohledání „politického“, a kdyby byla o růžičkách a hvězdičkách. [...] Česká germanistika bude národní vědou strážnou par excellence. [...] Bude třeba sledovat a studovat knižní produkci poválečného Německa, její hodnoty i pahodnoty, její vliv na cizinu, její ideologické kamufláže vědomé i bezděčné (víme předem, že jedněch i druhých bude spousta). [...]

České germanistice se pro mnohost jiných úkolů nikdy nepodařilo obsáhnout a studijně zvládnout literaturu Němců v českých zemích. Musí se tak stát nyní, kdy děje této literatury jsou dovršeny. Především je česká germanistika mravně zavázána k dvěma úkolům: monograficky zpracovat specialitu „sudetské“ beletrie, totiž kategorii t. zv. Grenzlandromane [hraničářských románů] s jejich chorobnou, předhitlerovskými hitlerovskou náplní bolestí, štváctví, plemenného povýšenectví, velikášského velkoněmectví, nacionalistického ticu; a obdobně monograficky zpracovat německý tisk periodický v českých zemích. [...]

Tedy dost fantastická mnohost úkolů. Čeští germanisté se jim nebudou vzpírat, neboť jde o plnění národní povinnosti. Čisté poznání přitom zajisté nebude zkráceno. Zároveň jde o službu lidstvu. Ohledací materiál, o který běží, je přístupný třeba i Čiňanu. Knihy však nestačí, k četbě je třeba dobrých očí a někdy i brýlí. My je máme, náš osud nás jimi vyzbrojil. Anglosas neporozumí Němcům nikdy, nevystihne je, nezbádá. Nepoznal je v jejich vlastním dosahu, v kuklovitosti, ponornosti, proteovské proměnlivosti a věčné virulentnosti jejich ducha. Je důvodná obava, že dna německé propasti nedohlédne ani oko Francouzovo, a kdyby se nasupovalo sebevíc. [...] Česká germanistika má proto zcela bezprostřední poslání pro celý svět. [...]

Této otázce neunikne v budoucnosti český germanista, český tlumočník z němčiny, kdykoli se zabere do zjevu a díla povznášejícího svou krásou a svým duchem. Do pracovny se jim vkrade stín a bude se ptát za jejich zády: - Nezkresluješ svým kladným výběrem? Neklameš? *Smíš?*